

TOMPA ÉS AZ AKADÉMIA (A Kazinczy-óda különös története)

PORKOLÁB TIBOR

A múlt századi emlékünnepek fényét emelő magasztaló műfajok, köztük az elmaradhatatlan ódák megírása többnyire nehéz feladat elé állította a *felkért*, azaz a közösségi felhatalmazás szertartásos formájában részesített költőt. Egyfelől *megtiszteltetés* ez, hiszen a (kultusz)közösséget reprezentáló testület, illetve tekintélyes személy a felkéréssel olyan képességek birtokosaként ismeri el a költőt, amely alkalmassá, sőt e retorika szerint a „legalkalmasabbá” teszi a közösségi értékrend „méltó” képviselőjére. Másfelől viszont az (önmagát gyakran nemzetként tételező) közösség nevében szólás szerephagyománya rendkívül nagy *felelősséggel* jár. Ráadásul a *közösségi* elvárásoknak, a laudációs hagyománynak, az ünnepi alkalomnak való megfelelés egyfajta „tekhné”-jellegű kompetenciát feltételez, amely olykor nincs és nem is lehet összhangban az *egyéni* „inspirációval”. Nem meglepő tehát, hogy a felkért alkotók többnyire ambivalens módon viszonyulnak a (megtisztelő) felkéréshez – irányuljon ez akár közvetlenül az ünnepi költemény megírására (például Arany Széchenyi-ódája esetében), akár – a mérlegelés és választás lehetőségét, illetve jogát a felkérő számára fenntartva – egy reprezentatív ódapályázaton való részvétellel (például Tompa Kazinczy-ódája esetében).¹

Az alkalmi ódaköltésre egyébként nemigen vállalkozó Tompát feltehetően csak az alkalom *nagyszerűsége*, az 1859. évi Kazinczy-centenáriumot *nemzeti* ünnepként értelmező közfelfogás készítheti arra, hogy – pályatársai felkérésére – részt vegyen az Akadémia ódapályázatán. A pályadíjnyertes, majd „megholt és eltemetett” költemény „eszmeje fogantatásának” körülményeit a költő így idézi fel egy Csengery Antalnak 1859. nov. 25-én írott levelében: „Bánfalván [...] Toldy és Kazinczy [Gábor] urak rám estek: hogy írjak pályaverset, mi nélkülök tán eszembe sem jutott volna, lelkemnek örökös levert állapotjában”.² A *felkérés*, illetve *rábeszélés* aktusának nyomatékos kiemelése az óda „különös furcsa történetét” elbeszélő szerző számára nyilván azért válik fontossá, mert így a kudarcként megélt költői megszólalás felelősségét (legalábbis részben) *külső* tényezőre háríthatja át: a Kazinczy-óda „így hát már nem saját fellelkesülésem édes magzata volt”.³ Az elkeseredett narrátor a „fogantatás” pillanatát (és ezzel a pályamű egész történetét) a kudarc perspektívájából konstruálja meg. A beküldött munka elnyeri ugyan a félszáz aranyat, de még október 27-i ünnepélyes felolvastatása előtt meglehetősen kínos helyzetbe hozza szerzőjét: „Engem valósággal meggyilkolt a nemes Magyar Akadémia; változtatásokat kér a versben, és minőket! Szinte szégyenlem magamat!” – írja október 22-én Aranynak (aki egyébként tagja a pályázatokat elbíráló bizottságnak

¹ A *Széchenyi emlékezetét* a szerző olvasta fel az Akadémia Széchenyi-emlékünnepején (1860. okt. 13.), a *Kazinczy Ferenc emlékezetére* címen ismert Tompa-költeményt Toldy Ferenc olvasta fel az Akadémia centenáriumi Kazinczy-ünnepségén (1859. okt. 27.). A Tompa-óda néhány címvariánsa: *Hymnus Kazinczy Ferenc százados ünnepén; Óda Kazinczy Ferenczre; Kazinczy Ferenc emlékezete*.

² *Tompa Mihály levelezése*, I–II, kiad. BISZTRAY Gyula, Bp., 1964 (a továbbiakban *Bisztray*), I, 327.

³ *Bisztray*, I, 327.

is). A pályadíjnyertes olyannyira megalázónak véli az Akadémia – Toldy által megfogalmazott – korrekciós igényét, hogy még ugyanezen a napon Kazinczy Gábornak és Egressy Gábornak is elpanaszolja a méltánytalan eljárást: „Az én nyakamra a nemes Magyar Akadémia kötelet hurkolt; a versben változtatásokat kell tennem; és pedig minőket!”; „Két éve annak, hogy én nem irtam semmit. Most irtam a Kazinczy-ünnepélyre, azt is bánom; pedig nyertem: még-is bánom”⁴. Toldynak is október 22-én válaszol, leveléből azonban feltűnően hiányoznak a tiltakozás szenvedélyes gesztusai: „Kifóltoztam a verset *hirtelenében, s a hogy lehetett*, mert ilyenkor már felette nehéz változtatni úgy, hogy szét ne bontsa az ember az egészet. [...] Egy strophával megszorítottam, gondolom nem ront”.⁵ Az emlékkóda költőjének méltányolnia kell az ünneplő közösség igényeit közvetítő testület kifogásait. A sértett írói önértékről csak a pályázat sikertelenségére való utalás („Nagyon örülök, hogy nyertem; de búsít, hogy illy soványul ütött ki a pályázat. [...] a versek közt ez a legjobb!”), az átdolgozott és „ide mellékeltem” költeményre vonatkozó határozott kérés („Szabad legyen kérésemet ismételni: hogy *ez olvassék fel!*”) és az az ugyancsak beszédes gesztus árulkodik, hogy Tompa a transzkribáció fájdalmas műveletét nem korlátozza a Toldy által megjelölt helyekre. A sértettség mértékét (pontosabban mértéktelenségét) jelzi, hogy a magát megszegyenítve érző költő már költeményének felolvasatása *előtt*, azaz Aranyhoz írott október 22-i levelében „megmenthetetlenül bukottnak” tekinti versét és önmagát.⁶

Ilyen előzmények után kerül sor az Akadémia centenáriumi ünnepségére.⁷ Először Eötvös József tartja meg „leirhatatlan” hatású „magasztaló beszédét”, majd „Székács József olvasá föl Szász Károlynak Kazinczy emlékezetére irt, s másodjuttalomban részesült szép költeményét, mely sok helyen kitörő lelkesedéssel üdvözöltetett”. A nagy sikerű költemény után Toldy meglehetősen hosszúra nyúlt emlékbeszéde következik, melynek végeztével a titoknok úr – mérsékelt sikerrel – felolvassa a díjnyertes ódát is. Az Eötvös–Szász–Székács-trió és a Toldy–Tompa-duó fogadtatásának különbsége olyannyira szembevetendő, hogy még az ünnepségsorozat reprezentatív emlékkönyve is óvatos *kritikai* megjegyzésekkel kénytelen e meglepő differenciára magyarázatot találni: „Toldy Ferenc titkár emlékbeszéde igen sok érdekes, de sokak által már jól ismert adatok gondos összeállításából állt. Rövidebbre vonva tehát bizonyosan nagyobb hatása lett volna. Ugyan ő olvasá föl Tompa Mihálynak 50 aranyos jutalmat nyert jeles pályakölteményét is, mely bizonyára még sokkal nagyobb hatást szül, ha előadása értelmesebb; de a t. titkár ur belefáradt emlékbeszédébe, s így a fölolvadás már nehezebbre esett. Jobb lett volna e fölolvadást másnak engednie.”

Tompa a sajtóbeszámolókból értesül arról, hogy a második helyezett Kazinczy-óda jóval lelkesebb közünnepségekben részesült, mint a pályadíjnyertes. Az is hamarosan a tudomására jut, hogy Toldy nemcsak rosszul, de a szerzői korrekciókról tudomást sem véve olvassa fel költeményét. (Így persze a lapok is a felolvasással legitimált, *hivatalosnak* tekintett verziót közlik.) Ráadásul a miskolci Kazinczy-ünnepen, amelyen egyébként Tompa személyesen is megjelenik, Molnár színiigazgató ugyancsak hibát hibára halmozva tolmácsolja a költeményt. Nem meglepő tehát, hogy a pesti és miskolci ünnepségeket követő napokban ismét elkeseredett levelek sora indul Hanvárról a pályatársakhoz

⁴ *Bisztray*, I, 322 és 321.

⁵ *Bisztray*, I, 322.

⁶ *Arany János levelezése író-barátaival*, I–II, kiad. RÁTH Mór, Bp., 1888–89 (a továbbiakban: *Ráth*), I, 470.

⁷ A nagyszabású ceremónia közismert. E dolgozat csak a Tompa-óda fogadtatásának értelmezéséhez szükséges mozzanatokot említi meg KEMPELEN Győző *Kazinczy-ünnep Magyarországon 1859-ben* című emlékkönyve (Szeged, 1860, 120–121.) alapján.

és barátokhoz: „Lehetsz te csendes lelkiösmérettel, mert nem pályáztál a Kazinczy ünnepeyre, sem pedig agyon nem olvasott M... színész és Toldy nem-színész. Agyonolvasott engem mind a kettő. Miskolczon M... a szó legteljesebb értelmében syllabizálta versemet a színpadon; és mondott criminalis bolondokat, például: *maradt* helyett ezt: *marta* stb. Azután Toldy festett meg Pesten, totaliter megbuktatott, a mint írják. [...] Minő eszeveszett is voltam én; kirántani engedni magamat csendes visszavonultságomból!” – panaszkolja Aranyak november 2-án;⁸ „Megnyomorított végkép a jó isten, kedvem, lelkem, kedélyem elveszett; ambitiom, szenvedélyem nincs; – dolgozni nem szoktam; imé te engem túlélte a Parnassuson is! Csak látok téled néha verset, te tentőlem soha! Most irtam egyet a Kazinczy-ünnepélyre a Gábor és Toldy erős ösztönzésére, azt is megbántam; nyertem mégis vesztettem; a pályázáson megdíjaztatott a felolvasásnál megbukott a vers. [...] Pesten Toldy olvasta, agyonolvasott engem végképen [...]; szóval megölt, megbuktatott! [...] A vers sorsa oct. 3-án dőlt el; némi változtatásokat kívántak; többnyire ollyakat, mellyek arczomba szökteték a vért [...] *s végre se használták a változtatásokat*. És ez mind a Toldy műve.” – foglalja össze másnap a pályáóda (némiképpen kriminalizált és hiszterizált) történetét Szemere Miklósnak.⁹ Ez utóbbi levél ismét rávilágít Tompa (már-már akhilleuszi) sértődésének eredetére, amely nem más, mint az Akadémiának (illetve Toldynak) a *pályadíjnyertes* ódával kapcsolatos korrekciós igénye. Az alkotói méltóságában megsértett, haragvó költő számára „a vers sorsa” már ekkor végérvényesen „eldőlt”. A miskolci és a pesti ünnepek tragikomikus történései csak igazolhatták, megerősíthették a „megszégyenülés” és a „bukás” érzetét. Toldynak azonban még mindig csak visszafogottan számonkérő (azaz nyíltan vádoló *állítások* helyett inkább látens vádakra alapozott *kérdésekkel* operáló) levelet ír október 2-án: „nem értem az egész dolgot! Vagy rossz a vers, vagy jó; ha rossz: miért díjaztatott? ha jó: miért bukott meg?”¹⁰ Sőt, a lehetséges vádpontok egyikében (nevezetesen a szerző által jóváhagyott és véglegesnek tekintett szövegváltozat negligálása ügyében) jóhiszemű feltételezésével mintha éppen a bűnös védelmére sietne: „A változtatásokat nem látván a versben: azt kell hinni, hogy levelem nem jutott kézhez a kellő időre; annál inkább, mert úgyszólván a legutolsó percben hívtam fel az igazítások megtételére.” Toldyról tehát fel sem tétélezhető, hogy a szerző *megismert* szándéka ellenére ragaszkodott volna (az általa egyébként is javítandónak vélt) eredeti változathoz, sokkal inkább valószínű, hogy „kellő időre” egyszerűen nem jutott el hozzá az átírt költemény. Tompa valójában nem is ezért teszi felelőssé Toldyt. Toldy bűnössége „az igazítások megtételére” való felhívásban rejlik, és ezt a bűnt csak fokozza egyrészt e felhívás elkészttsége („a legutolsó percben”), másrészt a felolvasás – lényegében szövegváltozattól független – sikertelensége. Tompa úgy menti fel tehát Toldyt egy következményeiben kellemetlen, ám kevésbé hangsúlyos és lényegében bizonyíthatatlan vádpont alól, hogy ugyanakkor (implicite) egy ennél sokkal súlyosabb vádpontban mégiscsak elmarasztalja.

Az alapkérdés újra csak ez: joga van-e a megrendelő-pályáztató testületnek, testületi autoritásával felruházott egyénnek az elfogadott (első helyen díjazott) alkalmi költemény bármiféle módosítását kezdeményeznie? (Mert az nyilván evidenciaként tétéleződik, hogy az elfogadás-elutasítás, illetve a díjazás kérdésében joga van döntenie.) Azaz: ki rendelkezik valójában a Kazinczy-óda felett: a költeménnyel ünneplő (nemzeti) közösség, pontosabban e közösséget reprezentáló testület, illetve e testületet képviselő egyén, vagy az ünnepi költeményével a közösség elé lépő szerző? Tompa szerint *termé-*

⁸ *Ráth*, I, 472–473.

⁹ *Bisztray*, I, 324–325.

¹⁰ *Bisztray*, I, 324.

szetesen a szerző. Toldy a szerzőnek ezt a (természetes) jogát sérti meg, s jogsértő tettét az a körülmény sem mentheti, hogy közösségi felhatalmazással cselekedett. Azonban éppen a Toldy eljárását legitimáló közösségi-intézményi háttér hangsúlyos jelenléte hívja fel a figyelmet arra, hogy a fenti kérdés mégsem válaszolható meg ilyen deklaratív, a szerző szempontjait kizárólagosan előtérbe állító módon. Az emlékkóda ugyanis óhatatlanul előhívja azt a (feltehetően se Toldy, se Tompa számára nem tudatosuló) problémát, amely közösségi tradíciók, rituális elvárások, műfaji normák és öntörvényű szövegalkítás, írói autonómia termékeny feszültségében konstruálódik meg. Immár a végletekig élezve a fenti kérdést: ki a szerzője egyáltalán a *Kazinczy Ferenc emlékeztére* című ódának? A közösségi (szöveg)hagyományt a közösség nevében, egy közösségi szertartásrend keretében aktualizáló, megszólaltató *költő*? Vagy pedig a Tompában felismert költői kompetenciát önnön (szöveg)hagyományának rituális megszólaltatására bíró *kollektívum*? Innen nézve az akadémiai felkérések és pályázatok akár úgy is értelmezhetőek lennének, hogy bennük intézményesült formában fejeződhet ki az emlékkódaiban tárgyiasuló ritualizált közösségi diskurzus szerző- (pontosabban a szerzői *név* iránti) igénye. Mindezt elfogadva a Toldy által *közvetített* korrekciós indítvány nem valamiféle tapintatlanságnak, úgymond a költői önérzet durva megsértésének, hanem inkább a költői szövegben önmagát megformáló és szemlélő kollektívum (ön)reflexív megnyilvánulásának minősíthető.

A pesti eseményekről november 2-án beszámoló Arany átgondolt stratégiával próbálja sértődött barátját megbékíteni. Egyrészt – saját szerepét is tisztázva – határozottan megkérdőjelezi Toldy közösségi felhatalmazását: „Az akadémiának, jó fiú, semmi baja veled és verseddel; hanem Toldy kívánta azon nagyon fontos változtatásokat”. Amennyiben ugyanis Toldy nem az Akadémia nevében járt el, nem közösségi elvárásokat közvetített, hanem *csupán* személyes kifogásait hozta a szerző tudomására, a kellemetlen ügynek is más lehet a megítélése. Tompa így nem a közösség bizalmára bizonyult méltatlannak, hanem egy (tekintélyes) literátor elképzeléseinek nem tudott (vagy nem akart) megfelelni. Másrészt Arany nyomatékosan hangsúlyozza, hogy a közönség nem magát az ódát minősítette, hanem *csupán* a költemény előadásáról ítélte: „versedet [...] Toldy mégsem tette tönkre, mert nem az a baj *rosszúl* olvasta (bizony Sz. is rosszúl kiabálta el a Szászét), hanem hogy *nem hallotta* senki. És így a teremből azon érzéssel távozott a közönség, hogy mily kár volt azt a *szép* verset nem hallhatnia!” Harmadrészt pedig azt sugallja, hogy – az adott körülmények között – egy elsősorban *irodalmilag* jelentékeny költemény még hatásos szavalattal megtámogatva sem számíthatott közsikerre: „Különbben a publicum, Eötvös beszéde folytán, politikailag lévén hangolva, Szászéből is ilyeneket tapsolt meg: 'a gyermek ajka németül gagyog'... mire azt mondta Wenckheim, hogy még inkább megtapsolták volna így: 'a gyermek ajka németül *ugat*'. Találó megjegyzés a közönség *aestheticai* hangulatára.” Arany szerint a Kazinczy-ünnep hangzatos politikai demonstrációvá alakult át: „Az ünnepély részleteit minek részletezzem? untig olvashadd az újságból. A lakomán magam is jelen voltam, lelkesedtünk hatalmasan: de nem a négy pengős rossz ebédétől s bortól, hanem a diktiók nagy mennyiségétől.”¹¹ A közhangulat bemutatásával Arany pontosan érzékelteti a népszerű politikai frázisokat elkerülő Kazinczy-óda fogadtatásának behatárolt lehetőségeit. Ezzel persze finoman arra is utal elkeseredett barátjának, hogy a langyosan fogadott költemény (esztétikai mércével mérve) mindenképpen felülmúlja Szász nagy sikerű alkotását. Arany tehát azzal próbálja a Tompán elhatalmasodó kudarcélmény hatását enyhíteni, hogy a történekeért egyfelől a

---

¹¹ Ráth, I, 471–472.

felhatalmazással nem bíró Toldyt, másfelől a „politikailag hangolt” közönséget teszi felelőssé. Tompa engesztelhetetlenségét jelzi, hogy Arany november 10-én kénytelen megismételni a centenáriumi eseményekkel kapcsolatos észrevételeit („A lelkesedés inkább politikai, mint irodalmi volt. A szónokokat a teremben sem hallotta mindenki, de azért, ha vivátra került a sor, hangzott az, le a lépcsőig. [...] Benyomásom az ünnepélyről körülbelül az, mit Kazinczy Gábor így formulázott: 'a magyar most is született kortes, mint 48 előtt!' [...] Azért mondom én, hogy nyugtasd meg lelkiösmereted”¹²), és hogy még január 25-én is a felelősségáthárításnak ezzel a retorikájával érvel: „Ne bántson téged az a Kazinczy-vers tovább. Hogy a magyar közönség nem a művészt, hanem a hangzatost, a nagyhangút szerette s szereti mindég, azt én régen mondom – olykor tapasztalom is. Nem lévén fogékonysága az igazi szépség iránt, az nyerte s nyeri meg a nagy többség tetszését, a ki ugyancsak széles szájjal kimondja, a mi a sokaságnak kedves.” A vigasztaló argumentációt végtelen türelemmel és empátiával felépítő Arany megkísérli érzéketlen közönség (a „profanum vulgus”) és meg nem értett költő (a „génusz”) szokványos oppozíciós sémájára visszavezetni a konkrét esetet. Sőt, immár teljesen elszakadva a Kazinczy-ünnepségek lehangoló tapasztalatától, általános érvénnyel is megfogalmazza a kompenzációs alaptételét: „Legnagyobb költőinket nem a költői, hanem a politikai gondolat tette népszerűvé előttük”.¹³

Tompát azonban ügyének irodalomtörténeti, sőt nemzetkarakterológiai horizontra való kivetítése sem tudja kárpótolni az elszenvedett sérelmekért. A haragvó költőt csakis a Toldyval való végső leszámolás készítheti – ha nem is a megbékélésre,¹⁴ de – az ódapályázat kínos történetének lezárására. A március 10-i (immár explicit) vádbeszédre az ad alkalmat, hogy Toldy megküldi Tompának a centenáriumi események emlékkönyvét¹⁵ és emlékérmét. A „becses küldeményt” a címzett „nagy köszönettel vette”, ám most már nem mulasztja el, hogy e tárgy körüli nézeteit „leplezetlenül s tartózkodás nélkül” a „Tekintetes Titoknok ur” tudomására hozza. Először is – a már ismert kriminalizáló metaforikával – megállapítja a tényállást: „azok, akik megkoszorúzták homlokomat, késről is gondoskodtak nyakam számára”; és látszólag egyértelműen megnevezi a felelős(öke)t: „Én ugyanis nem a publikumban, annak izlésében, hangulatában; nem a melékkörülményekben, de egyenesen és kizárólag az akadémiai eljárásban keresem és találok kompromittáltságom okát”.¹⁶ Tompa tehát nem fogadja el se Arany *consolatio*-jellegű közönség-kritikáját, se Toldy hasonló, ám *apologetikus* célzatú állítását, miszerint „természetes” az, hogy a „filippica”-ként előadott „másodrangú költeményt” nagyobb taps követi, hiszen „minden nagy közönség, a kiáltó szépség által inkább vonzódik, mint a legnagyobb szépség által, ha az nem kiáltó”.¹⁷ Tompa önérzetét nem a közönség viselkedése sérti („Oh, én azzal a publicummal, mely Zajzoni verseit már há-

¹² Ráth, I, 475.

¹³ Ráth, I, 477–478.

¹⁴ A tompai sértődés talán legfeltűnőbb jegye: az *engesztelhetetlenség*. Az önérzetes Tompa nem csupán Toldynak, hanem például Petőfinek sem tudott megbocsátani. Még az egykori triumvir-költőbarát tragikus halála után sem volt képes felülemelkedni (vélt vagy valós) sérelmein. Bár egy 1850. november 30-án írott levelében Petőfinek nem tulajdonít *igazi*, tehát megbocsáthatatlan vétkeket: „Hanem barátom! hogy a *harmadik* iránt kiengesztelj: arra nincs szükség; mert én igen rossz lelkű ember vagyok, mindennap hirdetem: Uram bocsásd meg a mi bűneinket sat.; de a ki igazán megsért, nincs bennem erő, megbocsátani neki, sem a sirig, sem abban, sem azontúl. Azonban ezen vallomástól meg ne ijedj [...]; ő engemet így nem sértett, csak fájt lelkemnek a méltatlanság” (ARANY János *Összes művei*, XV [Levelezés, 1], szerk. KERESZTURY Dezső, Bp., 1975, 304.) – Aranynak ebben az esetben is csak a békemissionárius kudarcra ítélte szerepe juthatott.

¹⁵ *Akadémiai Emlékkönyv a Kazinczy Ferenc születése évszázados ünnepéről*, Pest, 1859.

¹⁶ *Bisztray*, I, 336.

¹⁷ *Bisztray*, I, 337.

rom kiadásban kapkodta el, míg Vörösmartyt a könyvárusok polcain hagyja a molynak: teljesen tisztában vagyok.”), hanem sokkal inkább az, hogy az Akadémia vállalt feladatának, küldetésének ellentmondva nemcsak teret adott a „zajgó” közizlésnek, de – a Szász-ódát „újra díjazva” – egyenesen ki is szolgálta azt: „mi szükség volt a m. akademiának a publicum gyengességét, tévedését erőnek erejével magáévá tenni? Mi szükség volt *saját kebelében*, a maga részéről demo[n]strációig vinni azt, ami a publicumnál megrovást érdemel?” Külön sérelmezi Tompa, hogy az Akadémia olyannyira „elmellőzte”, „szégyenlette”, sőt „mortalékul vetette” „az általa megkoszorúzott pályamunkát”, hogy még a széphalmi ünnepségen sem olvastatta fel, „holott a vers épen a *széphalmi sir mellől van írva* s épen Széphalomra”.¹⁸ Úgy tűnik, hogy Tompa – barátainak írt leveleivel ellentétben – mégiscsak megelégszik valamiféle testületi felelősség kimondásával, azaz Toldy személyes számonkérésétől nagylelkűen eltekint: „Nincs panaszzom a tekintetes ur ellen, ki valóban nagy kitüntetéssel olvastotta beszédébe versemet s kellő komolysággal kezelte”. Az a csökönyösség viszont, amellyel Tompa újra és újra visszatér (mégpedig az *argumentatio e silentio* rafinált alakzatát felhasználva) a „változtatások” kérdésére, ezt a nagylelkűséget rögtön kétségessé is teszi: „Elhallgatom: *minő* változtatásokat kívánt tőlem a bizottmány, csupán csak azt hozom fel: [...] én a kívánt változtatások megtételére az utolsó pillanatban hívtam fel, midőn levelem, alig érhetett már fel Pestre. A legremekebb művet is lehetne alkalmasabban tönkre tenni mint, ha maculaturájával nyomtatnák ki. Versemnek öt-hatféle *maculaturája* jelent meg. Imé, maga e diszes emlékkönyv! [...] az Emlékkönyvben sincs a méltán megrott s kijavítani kért hely változtatva”. Magáról a megszégyenítő javítási procedúráról ugyan beszédesen hallgat Tompa, de mindazt kifogásolja, ami e megkésett és méltánytalannak vélt korrekciós igényből következik. Legfőképpen azt, hogy az *apokrif* szövegvariánsok az autentikus (szerzői) kézirat megléte ellenére terjedhettek el.¹⁹ A szerzői szöveg botrányos instabilizálásáért nyilvánvalóan Toldyt terheli a felelősség, hiszen az emlékdóát az általa „igen fontos”-nak tekintett igazítások nélkül olvassa fel (a centenáriumi díszünnepségen) és közli le (a centenáriumi emlékkönyvben). Az előbbit még mentheti az elkésetttség, az utóbbira azonban már nincs magyarázat. A vádbeszéd Toldyt *személyében*

¹⁸ *Bisztray*, I, 338–339. Itt arra az ódai szituációra utal Tompa, amelyet az ünnepelő közösségnek (azaz a lírai beszélőt is magában foglaló „mi”-nek) a széphalmi Kazinczy-sírelméknél való megjelenése hoz létre. Például: „Szép nap virradt fel Széphalomra”, „Rózsát hozzon a vad folyondár, / Mely e mohos sirköre foly!” (első strófa); „Kinyugszik itt, csendes ligetben?” (második strófa); „Mit mondjunk jöve hült porodhoz?” (tizenhatodik strófa).

¹⁹ Ezt a nem kívánatos fejleményt már november 25-én megemlíti Csengery Antalnak: „Az ünnepélyen Toldy úr mást olvasott; a P. Loyd mást fordított; a magyar lapok mást közöltek; így világ elé jött a *maculatura* is.” (*Bisztray*, I, 328.) A Kazinczy-óda az *ultima manus* elve alapján autentikusnak tekinthető szövegváltozata a LÉVAY József által szerkesztett *Kazinczy-émlékny*ben (Miskolcz, 1860) jelent meg *Kazinczy emlékezete* címen. Ahogy a szerkesztő írja: „Emlékkönyvecskénk valódi nyereményének tartjuk, hogy e szép költeményt, maga a szerző által apró javításokkal ellátva és sajtó alá készítve, közleményünk sorába igthatatjuk s vele az egésznek belbecsét növelhetjük.” (124.) Egyedül ebben a nyomtatott változatban olvasható a 4. versszak 6. sorában *Bár a Tán* helyett. (Egyébként ezt a helyet – sértőnek és igaztalannak érezve – Toldy kifogásolta, Tompa javította, ám a kényszerű javítás nyilvánvaló logikai hibát eredményezett.) A többi szövegváltozat tehát – legalábbis ehhez képest – nem autentikus. A KEMPELEN Győző-féle emlékkönyv (*Kazinczy-ünnep Magyarországon 1859-ben*, Szeged, 1860) például nagyon sok eltéréssel közli a szöveget (néhány fontosabb: a Lévy-féle változat 7. és 8. strófája között megtart egy kihagyott versszakot; az 5. strófa utolsó két sora variáns; a 6. strófában súlyos nyomdahiba található: *A mennybe* helyett *A mennyiben*, stb.). A későbbi kiadások, például az ARANY János, GYULAI Pál, LÉVAY József és SZÁSZ Károly által gondozott, reprezentatív *Tompa Mihály összes költeményei* (Bp., 1870) és a Franklin Társulat 1942. évi Tompa-kiadása (*Tompa Mihály összes művei*), illetve a Franklin-kiadás alapján készült *Tompa Mihály összes költeményei*, I–II (Bp., 1994, Felfedezett Klaszszikusok 6.) *Kazinczy Ferenc emlékezetére* című szövegváltozatai is eltérnek egy-két helyen a szerzői változattól.

csak ebben a vádpontban találja bűnösnek, ám nehezen osztható el a gyanú, hogy a többi vádpontban elmarasztalt Akadémiának járó szemrehányások is a „Tekintetes Titkoknok urat” célozzák. Mint ahogy feltehetően Toldynak szól a méltóságában megsértett, haragvó költő (a testületnek címzett) retorziós döntése is: „bánom, hogy pályáztam; panaszkodom az akadémiai eljárás ellen, vádolom az illetőket, s ha azon küszöbre, melyen beléphetni érdemem feletti tiszteletnek tartottam volna, soha lábamat nem teszem: igen természetes dolog. [...] nincs melegebb ohajtásom, mint teljes feledékenység versemre, pályázásomra s az akademiától nyert felette szűrés koszorúra.”²⁰

Ezzel a demonstratív gesztussal az ügy ugyan lezárul, de Tompa nem felejt: székfoglalóját lényegében soha nem tartja meg,²¹ és – ígéretéhez híven – az Akadémia testületi ülésein sem vesz részt. Emlékdáival azonban még ebben az évben ismét jelentkezik. Együttérzően írja a Széchenyi-óda megírására felszólított Arany: „Bizonyos, hogy nálad jobban senki meg nem csinálja, a mit az Akadémia kíván. [...] Kicsiben épen úgy vagyok, mint te; a superintendentia kirendelt a pataki iskola háromezredes örömmünnepeére emlékverset írni. Furcsa egy kicsit, midőn a superintendentia rendelkezik poétasággal is, melyre pedig nem tőle nyertem az exmissiót.”²² A *Lorántfi Zsuzsánna emlékezete* című költemény elkészülte mégis csak arra enged következtetni, hogy Tompa (Aranyhoz hasonlóan) vonakodva ugyan, de meg kíván felelni annak az immár általánossá váló elvárásnak, miszerint a köztisztelőben álló költőnek – legalább a jelentősebb közönségek alkalmával – kötelessége megszólaltatnia, aktualizálnia, megneveznie a (többnyire nemzetként megjelenő) közösség ritualizált és normatív műfajokban őrzött (szöveg)hagyományát.

---

²⁰ *Bisztray*, I, 338–339. Az Akadémia 1858 decemberében választotta a költőt levelező tagjává.

²¹ A testület azonban „elfogadta ilyennek 1859-ben az Akadémia Kazinczy-ünnepélyén előadott pályanyertes költeményének fölolvását” (*Bisztray*, I, 448.).

²² *Ráth*, I, 487.